

2395

PREMISELE UMANE ALE CULTURII MODERNE

DE

VIRGIL I. BĂRBAT
PROFESOR UNIVERSITAR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EXTENSIUNEA UNIVERSITARĂ CLUJ, STRADA REGALĂ 11.
Tiparul tipografiei „GRAFICA“ CLUJ, Strada Cogălniceanu 4.

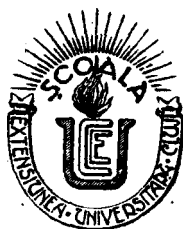
263

PREMISELE UMANE ALE CULTURII MODERNE

DE

VIRGIL I. BĂRBAT
PROFESOR UNIVERSITAR

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201202735

EXTENSIUNEA UNIVERSITARĂ CLUJ, STRADA REGALĂ 11.
Tiparul tipografiei „GRAFICA“ CLUJ, Ștrada Cogălniceanu 4.

Iubitei mele mame
și
amintirii scumpe a tatălui meu

BCU Cluj / Central University Library Cluj V. I. B.

Premisele umane ale culturii moderne

BCU Cluj / **de Virgil I. Bărbat,** Cluj
profesor universitar.

Domnii George Marica și Nicolae Mărgineanu studenți ai Facultății de Filosofie și Litere din Cluj au binevoit a revizui manuscrisul și corecturile acestei broșuri, lucru pentru care le aduc aici mulțumirile mele.

BCU Cluj / Central University Library Cluj **V. I. B.**

Premisele umane ale culturii moderne.¹⁾

I. Caracterele generale ale culturii moderne.

1. Este un principiu admis astăzi, că nu poate fi vorba de știință într'un domeniu în care nu există posibilitatea unei judecăți cantitative a lucrurilor. Intr'un sens se poate chiar zice că a ști însemnează a putea măsura. Inceputul științei în omenire coincide de fapt cu nevoia de a măsura în fiecare an pământul arabil de pe valea unui râu ca Nilul și de a socoti, după mersul astrelor, datele exacte ale revărsărilor apelor, sau cu alte lucruri de acestea. Cultura și societatea n'au devenit, la rândul lor, obiectul unei științe speciale decât din momentul în care omul a început să vadă că acestea pot fi privite și dintr'un punct de vedere cantitativ și că sunt deci guvernate de legi raționale, întocmai cași toate celelalte manifestări ale naturii.

Odată ajunsă aici omenirea are tot dreptul să sperie că știința o va ajuta să obțină și în domeniul culturii și în acela al societății, rezultatele pe care știința le-a oferit în celelale direcții. Ea speră în primul rând, că știința o va ajuta să înțeleagă mai bine atât esența culturii, cât și pe cea a societății, lărgindu-i astfel câmpul cunoștinței; și în al doilea rând, că ea îi va putea da un îndreptar mai sigur și mai bun, decât a avut până acum conduita ei în aceste domenii.

---

¹⁾ Idei expuse la Cluj, în prima conferință a Extensiunii Universitare din anul școlar 1926—1927.

Dar aceasta este, în mare parte, încă un vis. Omenirea trece cu greu la punctul de vedere cantitativ atunci când este vorba de probleme în legătură cu cultura și societatea. Sunt chiar o mulțime de gânditori cari au rămas la punctul de vedere calitativ; cultura și societatea fiind după ei fenomene în care concepția cantitativă a lumii nu poate avea ultimul cuvânt. În cultură și societate sunt lucruri, sunt diferențe, zic ei, cari pot fi descrise și cel mult comparate, dar care fiind ceva primordial, calitativ, sunt ireductibile la o măsură comună cantitativă. Rasele, popoarele, indivizii chiar, ar fi astfel de realități unice în lume.

Atitudinea aceasta a fost îmbrățișată și în timpul războiului mondial de o mulțime de învățați din toate taberele, ceea ce ia făcut să afirme, cu o seriozitate aproape patetică, că numai anumite popoare sau rase sunt capabile să producă valori culturale, independent de orice condiții externe. Ei porneau în argumentarea lor, dela distincții calitative ireductibile între oameni, adică dela un punct de vedere care era în opoziție cu spiritul științific avut de ei înainte de războiu și care nu admite decât diferențe cantitative în natură, conform principiului unității naturii.

Chestiunea aceasta are o importanță mai mult decât principială. Căci dacă au dreptate aceia cari susțin că în materie culturală și socială sunt lucruri în fața cărora trebuie să ne oprim cu explicațiile noastre, aceasta poate însemna că esența culturilor va rămânea un mister pentru noi și că nu vom putea nici odată reduce la un termen comun diferența sufletească dintre două popoare, două continente sau două epoci. Dar acestea n'ar fi poate urmarea cea mai grea de primit, omul renunțând foarte ușor la ceea ce-l distinge totuș de animal, adică la patima lui de a ști. Adevărul este însă că neștiința aceasta atrage după sine imposibilitatea unei întocmiri raționale a vieții practice, a conduitei umane.

Omul nu poate spera în adevăr să stăpânească natura decât după ce o va cunoaște; el nu poate învinge boalele decât după ce a prins la microscop și l-a studiat, microbul care le dă naștere. Este o iluzie să credem însă că lucrurile stau altfel în domeniul culturii și al societății.

În lipsă de știința trebuitoare și mulțumindu-ne cu punctele de plecare oferite de sistemele filosofice cu bază calitativă, noi ne conducem aici empiric, cu aproximații, iar rezultatele cele rele nu le vedem așa de ușor ca în cazul boalelor fiindcă ele se produc de obicei mai târziu decât în lumea fizică. Ele există totuși și sunt în mare parte efectele lipsei de știință. Efectele unei legi rele se văd după cinci, zece, cincisprezece ani și atunci se pierde din vedere legătura dintre cauză și efect. Modernizați din atâtea puncte de vedere noi modernizăm cu greu conduita noastră, îi dăm cu anevoie un caracter rațional; iar aceasta numai pentru că ne deprindem foarte încet cu perspectiva cantitativă, adică științifică a fenomenelor culturale și sociale.

Pentru ilustrarea celor de mai sus, vom lua un caz mai depărtat de discuțiile noastre zilnice: felul în care un filosof german compară sistemul de gândire european cu cel asiatic și vom căuta să vedem dificultățile practice și imediate la care ajungem, precum și ieșirea care ne rămâne din aceste greutăți. Filosoful în discuție este R. Eucken, celebrul profesor dela Iena, mort de curând.

După *Eucken* filosofia universală se poate împărți în două mari grupe: filosofia asiatică sau a renunțării și filosofia europeană, sau a efortării. Fiecare din aceste filosofii reprezintă după el, un tip special de viață. Pe deoparte, asiaticii caută, zice *Eucken*, să se apropie de esența lucrurilor, care este însă nu numai un principiu explicativ pentru ei, ci valoarea supremă a existenței. Ca o urmare, răsăritenii împerechiază ideea de cercetare a adevărului cu aceia de

negare a individualității, aceasta din urmă reprezentând nu numai incidentul, ci și inferiorul. Iar rezultatul final este că omul care cunoaște adâncurile lumii este în același timp și un negator al existenței imediate, un dușman al luptii și al afirmării de sine, din mijlocul realității văzute. Știința supremă a asiaticilor este dublată și cu dorința de a se pierde în unitatea primitivă a existenței, în neantul suprem și de a liniști astfel definitiv setea de a cunoaște, dar și dorința de a aparține lumii acestea a simțurilor, care nu este decât o iluzie și un joc trecător.

- Europeanii pe de altă parte ne spune *Eucken*, deși urmăresc și ei absolutul, au despre acesta o concepție diferită de a asiaticilor și ca o urmare atitudinea lor în viață va fi deosebită. Pentru europeni, adevărul suprem nu este un lucru dat, pe care, pentru ca să-l găsim, trebuie să ne uităm pe noi și să ne negăm. Punctul nostru de vedere, al apusenilor, este că lumea așa cum o vedem și o cunoaștem e în funcție de noi oamenii, e oarecum opera noastră. Aceasta însemnează însă că a cuceri adevărul nu poate avea alt înțeles pentru om, decât că el afirmă tot cu mai mult succes puterea creatoare din el. Iar datoria noastră supremă, nu este, cum ziceam mai sus, să ne negăm, ci să afirmăm tot mai mult latura noastră veșnică, spiritul care învinge spațiul și timpul și planează astfel pe deasupra realităților mărginite și trecătoare. Și datoria noastră este nu să fugim de această realitate mărginită și trecătoare, ci să ne apropiem de ea să o înconjurăm cu iubirea și cu puterea noastră, să o facem universală și veșnică, spiritualizându-o cu ajutorul universalității și veșniciei spirituale din noi.

Iată-ne deci în fața unei opoziții radicale, pe care suntem oarecum invitați să o primim, ca pe un fapt primar, ireductibil cum ziceam mai înainte. Știința noastră nu poate merge mai departe și ea nici nu trebuie să meargă, ar putea

spune aparătorii unor astfel de distincții. Căci esențialul pentru noi este, după cum suntem europeni sau asiatici, să păstrăm vie tendința proprie fiecărui din noi. Să ne silim în cazul că suntem europeni să ne însușim și să transformăm lumea, sau în cazul că suntem asiatici să fugim cât mai repede din această viață, renunțând la orice efortare. Orice termen intermediar, orice încercare de prelingere a unei atitudini în alta și de reducere a lor la o măsură comună, n'ar putea avea de efect decât slăbirea punctelor de vedere extreme, fiind deci un rău.

Punctul de vedere calitativ nu numai că nu va ajuta să înțelegem în totul firea celor două culturi în discuție, dar economia ei întreagă reclamă ca opoziția la care s'a ajuns să nu fie micșorată cu nimic, pentruca voința să fie pusă cum ar zice *Eucken* în fața unei decizii: *sau — sau*, cam tot așa cum, cetățeanul obișnuit pus în fața afirmațiilor învățaților din timpul războiului avea să se pronunțe în favoarea sau contra singurei „culturi superioare“, adecă aceea a grupului de națiuni în care luptă el, trăgând apoi toate consecințele. Dar după cum cetățeanul de care am amintit nu putea pretinde că face știință procedând cum știm, tot așa, nici autorii unor concepții calitative nu pot spera să ne dea altceva decât desfășurarea unui crez. De știință nu poate fi vorba și în cazul nostru Asia și Europa ne rămân tot așa de necunoscute ca și înainte.

2. Să privim însă la sufletul Asiei și al Europei și vom vedea că diferențele nu sunt atât de ireductibile pe cât se părea la început Asia a fost și ea activă odată, în trecut, iar astăzi, lăsând chiar la o parte Japonia, a cărei luptă de întrecere cu occidentul a devenit îngrijorătoare pentru acesta din urmă, nu vedem noi în India chiar făcându-și loc un modernism care umple de melancolie nu numai sufletul europenilor ci și pe ale tradiționaliștilor locali? Iar Europa,

la rândul ei, nu a cunoscut și ea vremurile ei, mari de sute de ani, de negare, în trecut și nu se vorbește azi pretutindeni de valul de budism și misticism care se întinde iarăș deasupra continentului nostru? Este toată istoria culturii umane de pretutindenea și din toate timpurile altceva, de altfel, decât un șir nesfârșit de gradații și de tranziții aproape imperceptibile? Sistemele de cultură sunt, pe de o parte, atât de asemănătoare la începutul lor, încât este foarte greu să fixezi deosebiriile dintre ele, iar pe de altă parte, distincțiile existente mai târziu se reduc foarte ușor, de multe ori, la o deosebire de împrejurări. Pentru a ilustra acest caz din urmă putem lua individualismul religiei budiste și acel al vremurilor noastre, în aparență atât de diferite.

Omul care neagă totul, ca în India veche, și acela care afirmă totul, ca europeanul de azi sunt în realitate, unul și acelaș lucru și anume individul care aspiră la afirmația deplină a individualității lui, cu deosebire numai că într'un loc el vede liberarea numai dincolo de lucruri, iar într'altul în ele, în lucruri. Inșă în împrejurările silnice în care a apărut budismul pe de o parte, și oportunitățile nesfârșite deschise de descoperirile geografice și științifice din timpurile moderne, pe de altă parte, explică suficient direcția luată în fiecare din acele cazuri de năzuințele umane. Și ca să mai spunem un cuvânt, împrejurările geografice și istorice care se întind în spațiu și în timp între India veche și Europa de azi, oferă la rândul lor un șir gradat neîntrerupt de explicații a trecerii sufletului asiatic în spre cel european.

Așa încât, dela afirmarea de sine negativă a budismului, peste afirmarea de sine, ca colaborator al zeului binelui a persanului din timpul lui Zoroastru, peste afirmația de sine ca membru al cetății, cum era cazul vechiului elen, până la afirmarea de sine, în sfârșit, a individualității ca atare și în cuprinsul acestei lumi reale, cum este cazul cetățeanului din

Europa și America de azi, nu avem decât o paralelă a condițiilor geografice tot mai favorabile mișcării, condiții geografice pe care le găsim desfășurându-se în sensul arătat, din spre răsărit spre apus. Dar dacă lucrurile stau așa, problema fundamentală pe care are să o rezolve istoricul culturii umane nu mai este aceea de a descrie sisteme de cultură ireductibile unele la altele, ci aceea de a găsi filiația și înrudirea lor reciprocă și cauzele cari au diferențiat activitatea omenirii după locuri și timpuri, făcând-o să ajungă în India la Nirvana budistă, iar în America la activismul pragmatic.

Esența culturilor se disolvă în felul acesta în masa cauzelor, cari au produs diferența dintre ele, iar omul din fața unei alternative, care părea că însumează chiar cuvântul ultim al existenței, se află așezat înaintea motivelor cari îl fac să ia într'un loc un aspect, iar aiurea altul. Existența pierde poate prin aceasta ceva din greutatea ei, omul pierde sentimentul unui înțeles metafizic al existenței vieții lui, câștigă în schimb enorm în claritate și se umanizează.

Omul în concepția filosofică a unui *Eucken* este și prea mare și prea mic, în același timp. El este prea mare, căci trebuie să ia el ființa limitată ce este, hotărâri ce sunt în legătură cu infinitul și veșnicia; dar este însă și prea mic, căci această hotărâre o ia totuși față de ceva care a fost fixat de înainte, fără nici o contribuție din partea lui. Rezultatul este că omul, aruncat între răspunderea cea mare ce i se pune pe umeri și micimea la care este redusă persoana lui, n'are decât două drumuri deschise de fapt: misticismul sau desnădejdea, adică cele două eșiri la care au dus totdeauna epocile metafizice. Omul modern însă, care s'a deprins să vadă lucrurile în legătura lor cauzală și pentru care fețele multiple ale Universului nu sunt decât aspectele cantitative ale unui substrat comun, merge pe un al treilea drum, pe acel al acțiunii. El a sfârșit prin a introduce și voința ome-

nească în mecanismul universal, iar rezultatul este că legată de toate lucrurile, conduita lui poate să le și influențeze pe toate și în felul acesta el vede deschizându-se pentru prima dată adevărata poartă a libertății. Pentru prima dată libertatea este înțeleasă, în adevăr, în sensul că omul își poate duce și trupul lui cu el în regiunile a căror intrare i-a fost deschisă. El nu mai poate merge, e drept, în atâtea locuri, ca altădată, dar unde merge se duce întreg.

În sistemul unui *Eucken*, pentru care efortul de a lucra asupra lumii naturale rămânea una din fețele fundamentale ale vieții, aceasta lume naturală din afară de om și din el, era totuși, în cazul cel mai bun, un mijloc indispensabil, poate, dar un mijloc numai, scopul final fiind spiritualizarea lumii. În cuprinsul ei și-n propriul lui trup sufletul omenesc putea avea momente în care să se simtă ca străin. Pornind de la ideea că în Univers există distincții calitative primordiale, sufletul nostru rămânea veșnic cu impresia unei prăpăstii între aspirațiile lui eterice și greutatea lumii naturale. Omul modern are visuri mai puțin înalte poate, mai puțin ideale, dar ele sunt mai vii, mai reale, pentru că de la baza lor a dispărut distincțiile calitative de altădată. Omul visează astăzi și cu sufletul și cu corpul și din mijlocul tuturor împrejurărilor în care trăiește, cu toate deodată. El nu se mai ridică la înălțimi așa de amețitoare ca altădată, dar lucrează cu date măsurabile și controlabile și pentru prima oară se poate gândi serios la întocmirea unui plan rațional și solid de viață și de conduită. Iar dacă veșnicia îi apare acum mai rece, mai indiferentă, cu atât mai caldă îi apare lumea apropiată, cu atât mai mult vrea să o cunoască, spre a o putea folosi pentru aspirațiile lui umane. Dar aceasta însemnează că punctul de vedere cantitativ are nu numai avantajul că ne dă o înțelegere și mai adâncă și mai umană a sistemelor de cultură și ne completează astfel câmpul cu-

noștințelor noastre; dar îl are și pe acela că ne ajută mai mult decât punctul de vedere calitativ să fixăm linia noastră de conduită. Concepția calitativă a culturilor ne lăsa, cum am văzut, impresia că în fața noastră avem deosebiri de fond, ireductibile, ceea ce nu numai că ne îngreunează înțelegerea propriei noastre culturi, dar ne ascunde și adevăratele ei particularități și nevoi. Căci dacă cultura noastră, cultura europeană în genere, diferă în mod radical de cea asiatică, aceasta poate însemna, cum am spus mai sus, că la baza sufletului nostru există o înclinare fundamentală și imuabilă și atunci noi putem trece ușor cu vederea seria de împrejurări, cari au adus această diferențiere, precum și acele împrejurări cari o mențin și o întăresc astăzi. De păcatul acesta au suferit toate sistemele raționaliste și el își poate avea urmările lui rele astăzi, ca și în secolul al XVIII-lea. Ideia că „fondul“ sufletului este totul, ne poate face foarte ușor să pierdem din vedere toate condițiile geografice, biologice, intelectuale etc., care singure pot face posibilă existența și creșterea culturii noastre.

Acela care voiește să cunoască cu adevărat felul cum apar și funcționează culturile și apoi și felul în care ele pot fi duse cu succes mai departe, trebuie să părăsească metoda calitativă și să adopte pe cea cantitativă. Printre cauzele generale care hotărăsc însă felul de a fi al unei culturi, avem două fundamentale: *lărgimea spațiului în care se mișcă și varietatea de dezvoltare care îi este îngăduită*. În următoarele două paragrafe, după ce vom spune câteva cuvinte generale asupra însemnării fiecărui punct enunțat aici, vom căuta să arătăm care este situația culturii moderne din acest punct de vedere.

3. Sistemele de cultură au oscilat în totdeauna între două posibilități. Atunci când n'au avut spațiul necesar unei dezvoltări continue, au devenit statice și au murit. Iar atunci când nu le-a lipsit spațiul au fost dinamice și au crescut.

Lipsa de spațiu poate fi de natură fizică, geografică. Acesta a fost cazul țărilor centrale asiatice, închise prin bariere naturale greu de străbătut și acesta a fost cazul unora dintre peninsulele aceluiaș continent, cum este India, în momentul când navigația nu putea stabili relații îndepărtate profitabile cu o mai mare ușurință. În aceste regiuni sufletul individual era prins și fixat ca într'un bloc de gheață de puterea absolută politică și religioasă, așa cum fusese ea moștenită din timpurile primitive de formație a popoarelor. Cultura aici a mers cât a putut, adică până în ceasul în care locurile de sus au fost toate ocupate și monopolizate. Spiritul de creație a fost înlocuit atunci cu inerția acelor care nu mai aveau decât un singur interes: să se bucure, fără o efortare specială, de viață și să împiedece pe cei de jos să le ia locul.

Tot geografică a fost lipsa de spațiu cauzată prin cucerirea Constantinopolului de către Turci. O serie întreagă de orașe și State înfloritoare din Europa au fost atinse de urmările acestui fapt și multe începuturi de cultură au luat sfârșit. Veneția, cea activă, a devenit orașul palatelor — muzee și întreprinzătorii negustori și industriași ai Reginei mărilor au făcut loc tipului de om de petreceri, nepăsător față de ziua de mâine. „Virtuților de altădată, zice *Diehl*, virtuți care făcuseră mărirea Veneției, devotamentului față de patrie îi urmaseră gustul luxului și al pompei, goana egoistă după viață ușoară și trândavă, consacrată aproape în întregime plăcerii. În sfârșit, în capul unei forme învechite de guvernământ și care se concentra din ce în ce mai mult în mâinile unei oligarhii tot mai restrânse, erau așezați oameni în genere tot atât de incapabili de a înțelege ceva, pe cât erau de hotărâți să nu schimbe nimic, oameni care vedeau în petreceri, ținând luni de zile, un mijloc comod de a distra poporul și care nu gândiau decât să-și asigure stăpânirea tihnită a puterii“. Am putea adăuga aici și starea principa-

telor române, a căror izolare de curentul mare al vieții comerciale, industriale și culturale, a influențat atât de mult moravurile și a contribuit în o măsură atât de mare la apariția și consolidarea „indolenței”, de care am fost acuzați noi Românii, până la începutul secolului XIX.

Dar lipsa de spațiu poate fi și de natură socială. Imprejurări fizice și istorice pot întări atât de mult clasele de sus încât cele de jos să nu mai aibă posibilitatea de a se mișca în voie și a străbate în sus. Iar urmarea este în cazul acesta, ca și în cel precedent, că indivizii din clasele de sus își pierd inițiativa din cauza siguranței în care trăiesc, iar cei din clasele de jos, din cauza inutilității efortării: rezultatul final fiind și aici stagnarea voințelor și moartea culturii.

„O generație, zice *Small*, care înmulțește produsele materiale și glorică pe de o parte, pe aceia care controlează distribuția lor, dispensându-i însă atât de complet, pe cât este cu putință, de nevoia de a intra în contact personal cu procesul de creare a bunurilor și pe de altă parte, face iarăși, atât de complet pe cât este cu putință, din altă categorie de oameni simple mașini producătoare de bogății, micșorează în mod inevitabil, în ambele clase contactul activ al individului cu natura, iar rezultatul ultim este că se împiedecă pe toată linia formația și apariția adevăraților creatori”.

Starea aceasta de lucruri a fost cunoscută de asemenea, nu numai de Asia, ci și de Europa și multe sunt statele și sistemele de civilizații din continentul nostru, care-i datoresc ei sfârșitul existenței lor. Lumea veche mediteraneană s'a stins în primul rând grație unui astfel de rău social, pe care, de altfel, nici modernii nu l-au ignorat.

Influența lăsată de împrejurări ca cele de mai sus este cu timpul atât de adâncă, încât ea se resimte și atunci când situațiile au fost schimbate. În țările care au trăit multă vreme sub un regim de înăbușire a dinamismului sufletului uman,

dacă la un moment dat apare un germen de revoluție la cei de jos, ca în vechea Romă, sau dacă descoperirile geografice și științifice largesc atât de mult spațiul încât cei de jos încep să simtă aerul libertății venind până la ei, cum a fost cazul cu multe țări moderne din Europa continentală, de obicei spiritul cel nou ia aici o formă specială. În țări ca Anglia, în care individul și-a făcut din vreme loc în mijlocul vieții economice, politice și culturale, mai mult ca în alte țări moderne, mișcarea muncitorească s'a rezumat în secolul al XIX-lea în Uniunile de meserii — „Trade-Unions“, — prin care s'a căutat mai mult ridicarea lucrătorului la locul de cinste în comunitatea culturală. Pe continent, unde situația a fost mai grea și unde individul n'a trăit în împrejurări, care să-l facă să considere îmbunătățirea situației lui numai ca o urmare a folosirii puterilor sale creatoare, a domnit în genere ideea că mântuirea o poate da numai o altă împărțială a bunurilor existente. Acolo unde munca nu duce la îmbunătățiri simțitoare la situația fiecăruia, importanța sfertării scade în ochi oamenilor și singurul leac, în care se mai crede, este acela pe care-l oferă ideea unei noi distribuții a bogățiilor existente. Acesta din urmă a fost în linii mari, spiritul revoluționarismului sec. XVIII-lea și al celui al XIX-lea. În cultură s'a văzut mai ales ceva care trebuie împărțit egal la toți, iar dinamismul care o creiază a rămas neobservat, pentru că sufletul care o privea și o judeca era static în esența lui.

Nu acesta este însă adevăratul spirit modern. Împrejurările care ne-au dus la liberarea sufletului individual, ne-au ajutat să înțelegem mai bine raportul dintre acesta și cultură. Sufletul individual nu stă pasiv, static față de cultură, ci activ. Atunci când începe să domnească pasivitatea, cultura, instituțiilor se osifică ușor. Cultura nu trăește și nu crește decât atâta vreme cât este susținută de colaborarea

acelora pe care îi reprezintă. Iar astăzi cultura vrea să reprezinte sufletul masei întregi, din care sunt formate popoarele, acesta oferindu-i posibilitățile maxime de dezvoltare. Cultura modernă vrea să se înalțe cu colaborarea permanentă a tuturor sufletelor, a tuturor inițiativelor și a tuturor energiilor. Lucru acesta n'a fost, dealtfel, niciodată posibil ca acum.

Popoarele europene de azi au înaintea lor posibilități pe care nu le-a avut nici un popor, nici odată în istorie. Descoperirile geografice au pus la dispoziția lor întreg pământul și le-au oferit astfel, oportunități fizice neînchipuite înainte. Ele au și luat în stăpânire efectiv trei continente din cinci: Europa, America și Australia. Al patrulea, Africa, este pe calea de a deveni în mare parte european, iar al cincilea Asia, lărgiște posibilitățile noastre prin bogățiile ce așteaptă acolo să fie fructificate. Știința înzecește, însutește și înmițește aceste posibilități prin aplicațiile pe care ea le face la transporturi și exploatare. Iar transformările sociale care au urmat și care se desăvârșesc în fiecare zi, au deslănțuit în sfârșit toate forțele individuale ale comunităților din sistemul nostru de cultură. Sufletul modern, european-american, a devenit din static dinamic, cel mai dinamic din câte au existat vre-o dată, căci în nici un loc și în nici un moment al istoriei, libertatea n'a îmbrățișat atâția indivizi. În societățile cele mai libere din antichitate, masa cea mare a populației o formau sclavii. Astăzi, cum merge vorba în Statele Unite, orice copil născut pe pământul american poate spera să ajungă în vârful piramidei sociale, adevărată să fie președinte al republicei.

Numai să merite!

Dar cu aceasta ajungem la o altă caracteristică a vieții moderne. Mentalitatea statică dispare chiar și din rândul utopiilor sociale. Într-o societate în care nervul existenței îl formează acțiunea și sfortarea individuală, poate fi tot mai

- puțin loc pentru o concepție de viață, al cărui ideal este împărțea bunurilor care există și apoi somnul. Într'o concepție dinamică a vieții, ca aceea a societății moderne, nu se poate cere decât o măsură egală: menținerea posibilităților câștigate, adică libertăților care să asigure fiecăruia puțința de a-și desvolta forțele latente în el. Scopul acum este maximul de productivitate, iar câștigul și onoarea vor veni fiecăruia după meritul lui. Creația și cultura omenirii n'au avut niciodată baze mai largi ca acum, căci niciodată ele nu s'au înălțat ca azi pe umerii tuturor inițiativelor disponibile. Și nici odată aceste inițiative n'au fost împinse mai mult ca astăzi să se manifesteze, pentru că niciodată ca acum n'a decis de succesul cuiva atât de mult meritul fiecăruia și nimic altceva.

- Dacă totul nu s'a făcut încă în aceasta direcție, într'acolo se merge în orice caz. Națiunile moderne nu sunt nici ele decât expresia colectivă a acestui dinamism liberator și creator. Din adâncul sufletului comunităților a crescut, atunci când ia fost îngăduit de împrejurări, particularismul propriu fiecărei din ele, care a spart scoarța uniformismului politic, religios și cultural, depusă de sutele de ani de viață statică prin care a trecut Europa după dispariția lumii vechi. Și el va rodi, va da o cultură tot mai intensă în măsura în care conducătorii fiecărui popor vor avea grija, între multe alfele, să păstreze intacte cele două condiții cari au făcut posibilă apariția lui: spațiul fizic și spațiul social, adică stratul de bază din care poate ieși dinamismul vieții și din acesta națiunea culturală și cultura în genere.

- 4. Esența culturii este armonia, adică lucrul cel mai greu de obținut și foarte greu de păstrat. De aceea a cunoscut și istoria omenirii foarte rar momente de adevărată cultură. Când o împrejurare când alta a venit și a împiedecat dezvoltarea normală a forțelor umane, iar rezultatul a fost mai întotdeauna o manifestație culturală unilaterală. Omul

nu a cunoscut poate până acum decât o singură epocă în care s'a putut desvoltă toate facultățile lui, dând naștere celui mai complet și mai armonios produs cultural pe care îl avem gata înaintea noastră: aceasta a fost epoca culturii elene.

Grecii, dintre toate popoarele istorice, au avut întradevăr cea mai mare varietate de manifestații, iar din faptul acesta a ieșit limitarea reciprocă a acestora, echilibrul și frumuseța vieții lor întregi. Ei n'au fost tiranizați de nici una din înclinările omenești, dar au avut în cel mai înalt grad patima de a le fructifica pe toate. Ei au fost religioși fără a avea o teologie; au fost activi fără a se face robii muncii; au fost intelectuali fără a disprețui patimile, adevărul și frumosul confundându-se aproape pentru ei; au fost voluntari, dar au știut și să se supună, cum o dovedesc olimpiadele lor, ale căror hotărâri au fost primite de întreaga suflare elenă, atât timp cât ea a însemnat ceva. Fiecare latură a sufletului grecesc era temperată de cerințele tuturor celorlalte fețe ale lui și mărirea poporului elen n'a încetat decât în ceasul când una sau două din ele au înăbușit pe celelalte, stricând desvoltarea armonică pe care o știm.

Dar echilibrul grecesc avea și el slăbiciunile lui, slăbiciuni legate de împrejurările din care a luat naștere: nu era destul de adânc. Cultura, pe vremea aceea, nu era legată de masa întregă a poporului unei țări și nu era destul de legată nici de lumea concretă. Dedesubtul grupului de cetățeni din Grecia, grup destul de redus, exista acela cu mult mai mare al neliberilor, care era mai mult un conglomerat de mașini producătoare de bogății în serviciu clasei și culturii de sus. Faptul acesta avea o urmare capitală pentru viața antică. Clasa conducătoare, creatoare de cultură nu va simți permanent în destul nevoia de a se apropia activ de lumea fizică, de a o lua în stăpânire și de a o pune tot mai efectiv în serviciul omenirii. De aceea vom vedea că poporul grecesc, realist prin

- firea lui, nu va scobori prea mult din lumea considerațiilor abstracte asupra naturii, spre a ne da un punct de vedere concret și experimental al lucrurilor. Oricât am fi însă de potrivnici ideii că factorul economic este singur acela care provoacă invențiile și progresul și am crede că acestea pornesc și dela
- o sumă de alte impulsii omenești, nu rămâne mai puțin adevărat ceea ce spune profesorul *Hettner* dela Heidelberg, că dintre toate manifestațiile umane numai acelea rămân în cele din urmă și hotărăsc de soarta culturii, care corespund
  - și unor nevoi economice fundamentale. Celelalte se pierd. Iar viața economică a poporului grecesc era de așa natură, încât mai curând sau mai târziu, ea trebuia să târască spre ruină înflorirea culturală de sus.

Nu insistăm asupra celui alt mare popor din antichitate, al Romanilor, care pe lângă păcatele comune cu Grecii, mai avea și pe acela al unilateralității vieții lui, partea juridică și politică luând aici, datorită împrejurărilor speciale de dezvoltare, o importanță covârșitoare asupra tuturor celorlalte elemente ale vieții. *Albert Schweitzer* dela Strassburg într-o serie de conferințe — *Dale Lectures* — ținute după război în Anglia, la Oxford, observă că cu toate că imperiul roman a cunoscut o listă destul de lungă de șefi de stat remarcabili, faptul acesta nu l-a putut împiedeca dela ruină. Leacul unei bune guvernări nu putea mântui o cultură care suferă de urmările rele ale unilateralității ei. O politică, bună chiar, nu salvează un popor care nu știe altceva decât să facă politică. Inferioritățile evidente din celelalte domenii sfârșesc totdeauna prin a face inutile cele mai bune intenții ale

- guvernanților. Dezechilibrul roman avea deci să se contopească în curând cu cel grecesc și fenomenul acesta va însemna sfârșitul lumii vechi.

- Un dezechilibru și o unilateralitate atrag însă, în mod fatal, apariția altei unilateralități. Exemple nu lipsesc nici în

zilele noastre în privința aceasta. Revoluțiile extreme apar în țările absolute; dictatorii în țările revoluționare; ateismul extrem în țările de prea apăsătoare teologie și așa mai departe. La sfârșitul lumii antice adică în momentul în care axa culturii dispăruse și lumea bălăcea în mijlocul aspirațiilor de o zi și a entuziasmului ce nu se înalță deasupra plăcerilor trupești, vom vedea apărând, ca o reacțiune împotriva acestui materialism cotropitor și exclusivist, un spiritualism nu mai puțin unilateral. Cu el intrăm în sistemul de cultură medievală.

Acest sistem a durat cam o mie de ani și în împrejurările de atunci a fost nu numai o reacțiune fatală ci și utilă. Oamenii care uitaseră cu totul ce este cultura, neglijând că omul nu este deasupra animalului, decât prin supunerea lui voluntară față de ideie, aveau nevoie de mijloace mai radicale spre a le readuce la lucrurile acestea și a face astfel societatea și deci și cultura posibile. Nu e mai puțin adevărat că remediul întrebuintat prin miile și milioanele de sacrificii cu pângărirea trupului și înjosirea ființei umane, n'a fost lipsit de grozăvie. Iar atunci când omul a început să fie din nou stăpân pe el, în mod natural s'a revoltat.

Un om care n'a fost însă o mie de ani om întreg va putea cu greu redeveni dintr'odată ceea ce trebuie să fie. De aceea și revolta la care vom asista ne va duce numai cu încetul la o atitudine sintetică. Intr'un anumit loc și la o anumită epocă se va apăra natura umană, natura în genere și raționalitatea legilor ei. Acesta va fi marele curent raționalist, care a putut fi apoi întregit, dar care este subânțeleș în fiecare din sistemele culturale de mai apoi. După natură și intelect a venit rândul înconștientului să fie apărat și în această direcție istorismul dela începutul secolului al XIX-lea și psihologismul de azi au făcut și fac foarte mult. Emotivitatea umană a fost valorificată și ea apoi cu mult sgomot de ro-

mantism, iar libertatea individuală, sfințenia voinții, de apostolii sociali și de pedagogi. Odată într'o direcție a lui, altădată în alta, dar pe nesimțite, în ultimile sute de ani, omul a renăscut în întregime. Abia acum a *renăscut*, abia acum începe adevărata renaștere, adevărata naștere a omului și a culturii moderne.

E drept că în felul în care diferitele curente amintite în urmă au apărut, ele au pățimit de pe urma unilateralității lor. Venind în lume ca acte parțiale de revoltă, ele au exagerat importanța lor specială, fiecare din ele în parte, în dauna restului firii umane. Dar exagerările s'au dus și se duc și aportul pozitiv rămâne. Omul a fost reabilitat și reconstruit încetul cu încetul de către ele. În vremurile moderne ne-a fost dat să vedem ceva mai mult încă. Vechea idee stoică și apoi creștină a egalității tuturor oamenilor a pătruns în lumea modernă devenind, cum spuneam și în paragraful anterior, dreptul de a se bucura al fiecăruia de fructele culturii la început, iar mai apoi posibilitatea pentru oricine de a lucra, după puterile lui, la crearea acesteea. Vechea multilateralitate grecească revenea printre oameni. Nimic din ceace este uman nu mai era disprețuit și nevalorificat. Dar în deosebire de ceace ne oferise în materie de cultură lumea greacă, cea de azi își dă o temelie mai largă și mai adâncă, poate cea mai cuprinzătoare din câte a cunoscut cultura umană.

Poporul întreg devine și va deveni susținătorul și isvorul de veșnică întinerire a ei și ca o urmare se realizează pentru întâia dată în istorie posibilitatea unei culturi care să nu mai moară, atât cât omenește lucrul este cu putință. Să nu uităm însă că opera constructivă a mișcării culturale moderne abia a început, abia începe chiar. Până acum s'au sfărâmat piedicile mai mult. Atitudinile trecutului de luptă se prelungesc încă în mijlocul nostru. Spiritul de unilateralitate care a însoțit diferitele revolte parțiale ale conștiinței moderne

este vizibil încă în importanța exagerată pe care apărătorii unor laturi ale ființei umane o dau domeniului apărat de ei. Noi învățăm cu greu să gândim ca oamenii întregi. Dar împrejurările ne ajută.

Din adâncurile conștiinței moderne, atunci când aceasta ajutată de împrejurări a putut lua contact cu realitatea, s'a desprins nu numai omul ca atare, în care ușor am putea vedea numai o latură sau alta, după înclinările noastre personale, ci și grupurile naționale, ale căror aspirații și lupte elimină exagerările și contribuiesc la formarea conștiinței celei mai armonice și mai folositoare existenței culturii de azi. În împrejurările către care mergem, fiecare din noi își poate desvolta însușirile lui speciale; iar contactul liber al individului cu individul în mijlocul aceleiaș națiuni, contactul apoi dintre popoare și lupta dintre acestea ne amintesc în fiecare moment că viața este ceva complex și că sus nu rămâne decât acela care are ochi și urechi pentru tot ce este uman și puterea de a realiza făptura cea mai multilaterală, cea mai armonică și deci cea mai tare. Iar puternic în lumea completă a modernilor nu este decât tocmai acela care a știut cuprinde totul în el, în chipul cel mai potrivit unei reușite integrale.

Adevărații făuritori ai culturii de azi vor trebui să țină seama deci de câteva fapte fundamentale. Ei vor trebui mai întâiu să țină seama de multilateralitatea punctelor de plecare umane ale culturii moderne. În al doilea rând, ei vor trebui să semnaleze și să evite tot mai stăruiitor exagerările cari au însoțit apariția, rând pe rând, a acestor laturi multiple ale ființei umane. În al treilea rând, în sfârșit, ei vor avea datoria să treacă tot mai stăruiitor la partea pozitivă, fixând locul ce are să-l ocupe fiecare mare facultate umană în cultura de mâine și continuând opera mai mult inconștientă a sufletului național din ultimele sute de ani, să fixeze

tot mai precis un program de activitate pentru fiecare dintre aceste facultăți, având mereu în vedere armonizarea lor tot mai mare. Cu primul punct ne-am ocupat în acest paragraf. La cealaltă două ne vom opri în paragrafele ce urmează.

II. Omul și cultura modernă.

5. În planul acestei expuneri nu intră chestiunea mediului.

Locul acestuia în dezvoltarea culturii este necontestat astăzi de către cercetătorii serioși. Semnalat și de către cei vechi, — în secolul întâiu înainte de era noastră, *Strabon* spunea că regiunile izolate dau naștere la moravuri primitive, și viceversa, — rolul mediului, atât fizic cât și social a fost în mare parte neluat în considerare de evul mediu. Pentru acesta problema centrală era liberarea de lume, iar nu stăpânirea ei. Scopul final era asigurarea vieții veșnice; iar judecata cea din urmă atârna numai de bunătatea celui ce avea să pronunțe sentința, în fața căruia nu puteau fi invocate, ca circumstanțe ușurătoare, împrejurările lumești în care ai trăit. Așa fiind, era natural ca omul să nu se preocupe de problema mediului, adică a legăturii ce ar putea exista între acesta și conduita noastră.

Timpurile moderne au schimbat cu totul problema.

Omul a început să se apere. Ideile lui nu mai sunt considerate independent de mediul înconjurător. Individul nu mai este singur răspunzător de ele. Omul modern a căutat, atunci când a voit să-și explice ideile lui, să țină seamă și de împrejurările speciale în care ele s'au produs. Așa, el nu s'a putut împiedeca de a constata o legătură între felul în care păgânii din țările nordice și cei din țările mai sudice au conceput raiul, pe de o parte și clima regiunilor acestora pe de altă parte. Raiul a fost, într'adevăr, imaginat de locuitorii din nord ca un locaș al căldurii, iar de cei de mai la

sud ca o grădină răcoroasă, fiecare proiectând parcă astfel, dincolo de viață, dorințele lor cele mai neîmplinite din mediul în care trăiau. Influența climei asupra ideilor e evidentă.

Dar timpurile moderne, dela *Bodin* încoace, adică dela părintele modern al teoriei mediului, nu s'au ocupat numai de rolul jucat de climă în formarea ideilor și credințelor noastre, ci de tot mediul fizic și social, adică de influența acestuia asupra omului, care își vedea astfel, e drept, micșorată originalitatea lui, însă era spălat și de multe păcate. Rezultatul final a fost că, după ce s'au înlăturat unele exagerări și s'a fixat mai bine partea de răspundere care totuși rămâne individului pentru acțiunea lui, s'a inventariat tot mai precis factorii externi cari lucrează asupra omului, putându-se astfel lua tot mai multe măsuri ca acest mediu să fie întocmit în așa fel, încât el să stimuleze ceace e bun în noi și să devină un adevărat colaborator al nostru pe calea progresului.

Stăpânirea mediului a devenit chiar una din problemele fundamentale ale omenirii de azi. Aceasta nu însemnează altceva decât că omul modern a răsturnat problema viitorului lui, așa cum era pusă de evul mediu. Viitorul acum nu se mai întinde, e drept, atât de departe ca înainte, dar el nu mai este legat de o grație divină, ci e considerat ca un rezultat al împrejurărilor lumești. Iar acestea, cu toată atotputernicia lor, putând fi totuși influențate de acțiunea noastră, omul devine dintr'o ființă pasivă cum era mai înainte, făuritorul propriului lui viitor. În atitudinea aceasta oricine vede ușor manifestându-se hotărât sentimentul de maturitate și autonomie la care a ajuns omenirea în ultimele sute de ani, sentiment care oridecâte ori și oriunde există, implică existența unei atitudini critice și active față de mediu. Cine zice modernitate, recunoaște implicit și o influență oarecare a mediului asupra omului și în mod indirect nevoia ca acesta din urmă să lucreze și să transforme mediul, făcând din el

colaboratorul activității lui. Dar despre problema aceasta specială nu putem vorbi aici, deși nu trebuie să uităm, în cele ce urmează, că ea există.

Ea nu este decât una din cele două mari descoperiri ale omului modern, descoperi strâns legate una de alta. Una din aceste descoperiri este tocmai mediul, adică într'un sens mai larg, natura în general, iar cealaltă omul. Cultura nu este decât rezultatul apropierii celor doi factori scoși în relief de viața modernă, adică al mediului și al omului. Lăsând la o parte rolul jucat de mediu, în cele ce urmează ne vom ocupa numai de factorul uman. Nici pe acesta nu-l vom atinge decât în măsura în care el este o problemă modernă.

Căci să nu uităm că dacă orice sistem de cultură însemnează gruparea vieții umane în jurul unor tendințe fundamentale, omenirea modernă își are axa ei proprie de grupare a forțelor, care se deosebește de aceea tuturor epocilor de până acum. Mărginându-ne la o singură caracterizare, ajunge să observăm că alte timpuri au avut ideale care au adus după ele, mai mult sau mai puțin repede, o dezagregare a forțelor active din omenire și în sfârșit o stagnare generală. Timpurile moderne din contră, după cum am încercat să arăt în prima parte a lucrării, se pare că sunt întocmite în vederea unui proces nesfârșit de muncă, de progres. Aceasta însemnează că în cele două momente puse față în față în urmă, avem de a face nu numai cu două feluri de împrejurări, de mediuri, din care au putut ieși două atitudini, ci și cu două feluri de a fi ale omului. Pentru a fi fructificate, împrejurările de azi reclamă alte facultăți, decât acelea de care da dovadă omul de acum o mie de ani. Și dorința noastră este să precizăm tocmai substratul uman, care derivă din sistemul modern de viață și pe care el îl presupune în acelaș timp, spre a putea desăvârși tipul de cultură care îi este propriu.

Aici nu ne vom ocupa, bine înțeles, de problema libertății, capitală de sigur, dar care este fără mare importanță pentru considerațiile noastre în această expunere. Căci preocupările de aici privesc mai mult latura istorică a culturii. Pe noi nu ne interesează rațiunea ultimă a omului de a lupta de a clădi sisteme de cultură, ci numai motivele care-l fac să lupte pentru unul sau altul din ele, pentru cel modern mai ales. Așezat astfel în spațiu și timp omul este veșnic și produs și producător. Bolnav, el caută să explice starea lui fiziologică, nefiind mulțumit decât atunci când a stabilit legătura cauzală completă între eul lui prezent și cel de ieri. Aceasta nu-l împiedecă însă, imediat apoi să caute să îndrepte șirul cauzalității în direcția voită de dânsul, adică a sănătății. La fel și cu omul cultural. Produs al mediului său, el nu încetează de a-l conduce. Mediul deschide posibilitățile, rațiunea umană fixează scopurile în măsura acestor disponibilități. Dar aceste disponibilități sunt azi mai mari decât oricând și omul își inventariază puterile, organizându-le în vederea celor mai mărețe întreprinderi din câte a realizat el până acum pe pământ. Putem deci foarte bine, după ce am amintit puterea cea mare a mediului, dar ținând considerațiile noastre pe planul amintit, să trecem la calitățile ce vor putea asigura reușita omului în aceste împrejurări.

Prima condiție pe care trebuie să o îndeplinească astăzi acesta, spre a da ceea ce ne așteptăm dela el, este „*Marea Sănătate*“, cum s'a zis de către unii. Civilizația de azi, dinamică cum o știm, are nevoie, ne spune profesorul *Gruber*: „de oase solide și de mușchi încordați, de o inimă puternică cu plămâni sănătoși, cu un corp mlădios și nervi elastici și rezistenți“.

Din această condiție primară decurg, bine înțeles, datorii corespunzătoare de igienă individuală și colectivă. În mijlocul culturii moderne, în care măsura omului o dă creația

- lui, tânărul trebuie să-și îngrijească corpul mai întâiu, în vederea activității pe care o va îndeplini la vârsta maturității sale. El trebuie să-și iubească sănătatea apoi, de dragul copiilor pe care-i va avea ca om vârstnic, știind că putregaiul introdus în mădularele lui va da urmașilor săi, — care vor fi bogăția cea mai prețuită a lui, — moștenirea cea mai grozavă, pe care poate să o aibă un nou născut astăzi,
- adică slăbiciunea și ruina fizică. Societatea de azi va trebui să se gândească chiar la prescrierea unor îndatoriri legale, pe care să le îndeplinească cei care intenționează să devină părinți, îndatoriri de sănătate, împedcând pe cei bolnavi de a procrea. Câte nu sunt de spus și de făcut și câte nu face omenirea modernă, dealtfel, în această direcție! După o mie și mai bine de ani de dispreț față de corp, omenirea a ajuns în sfârșit să-l cinstească iarăș ca cei vechi și să vadă în el punctul de plecare a tot ce face omul. Și e o idee bună aceasta! Pământul trebuie să devină un locaș al muncii și al bucurii, iar pentru aceasta e nevoie, cum spuneam, de multă sănătate.

6. Din păcate însă vechiul spirit de exagerare, vechea unilateralitate proprie fiecăreia din revendicările omului modern față de trecut și-a făcut drum și în aceasta tendință. Dintr'o nevoie reală concretă și ca atare limitată de toate celelalte laturi ale lumii faptelor, s'a făcut un absolut metafizic, în numele căruia s'a ajuns la o condamnare chiar a culturii de azi, repetându-se în numele „omului sănătos“ decimațiile pe care *Rousseau* le făcea acum vre'o sută cincizeci de ani pentru „omul natural“ împotriva civilizației.

Sunt teoreticieni, înadevăr, care de 50—60 de ani încoace, nu se mai mulțumesc cu rezultatele aduse de igienă, cu sănătatea relativ mai mare care domnește în omenire, cu lungirea mediei vieții umane; teoreticieni care ne spun că toată înflorirea culturii de azi ascunde un putregaiu, care se'n-

tinde tot mai mult și care amenință „capitalul biologic uman“. Omul de azi, deși are o putere de muncă mai mare decât altă dată, deși trăiește mai mult, deși se bucură mai mult de viață, ar fi de fapt, după acești scriitori pesimiști, mai bolnav decât ori când. Se pare chiar că a venit momentul ca răsturnând, situațiile, un *Molière* al timpului nostru să scrie cea mai grozavă dintre comedii: „Sănătosul închipuit“! E timpul oportun, zic acești teoreticieni, ca biologia să devină îndrumătorul suprem al națiunilor și al culturii, ea având să reguleze toată activitatea umană și să taie, la nevoie, chiar și dorul de sbor prea repede al culturii. Capitalul biologic uman este deci primul și ultimul cuvânt al omenirii și în această calitate el este primul fapt și ultimul ideal al al vieții. Dacă prin metafizică se înțelege tendința de a reduce toată existența la un singur principiu, nu credem că doctrina de mai sus a rămas în urma încercărilor analoage din trecut!

Ca o trecere la cele ce urmează, închipuți-vă un gânditor, care, plecând mai din adânc decât teoreticienii de mai sus, ar fi încercat să construiască o filosofie a vieții având ca punct de plecare legea fizică a gravitației și ar fi condamnat, ca o greșală fizică grozavă, faptul că omul, în loc să rămână un animal cu patru labe, a devenit, luând poziția ridicată pe care o știm, ființa muncitoare cu două picioare, dar și cu două mâni și cu un creier activ. E drept că această ființă nouă a produs, grație ridicării lui dela pământ, toate minunile pe care le vedem. Dar ce dezordine în legile gravitației, cari cer ca fiecare corp să se aproprie de pământ! Cazul nu este altul nici cu capitalul biologic uman!

De fapt, când animalul ce avea să devie om s'a ridicat în două picioare, el n'a călcat legea gravitației, ci a făcut-o numai să lucreze pe un alt plan, mai favorabil dezvoltării culturii ce va apărea datorită acestei schimbări. De

asemenea „capitalul biologic uman“ n'a fost atacat de către dezvoltarea culturii, ci făcut numai să lucreze în serviciul unor scopuri, cari acum formează singura noastră rațiune de a exista și de a ne strădui. „Capitalul biologic uman“ considerat în sine, este ceva atât de vag de altfel și poate însemna atâtea lucruri, încât poți întrebuița această expresie, ca să dovedești ce vrei.

Când zicem „capital biologic uman“ ne putem gândi la vieța primară, strict biologică, nediferențiată, romantică, de voiți, a „bunului sălbatec“ al scriitorilor dela finele secolului al XVIII-lea. Dar în cazul acesta nu e nevoie de o știință specială ca să ajungem aici. E suficient, cum foarte bine pretindeau scriitorii la care ne referim, să înlăturăm una câte una toate manifestările culturii și fără nici o efortare vom ajunge acolo, la sălbatec, adică la capitalul biologic uman primordial, neîntinat, neatins de nimic. Dar suntem siguri că, cu tot romantismul și cu toată aversiunea față de cultură, pe care le găsim în tendințele de care ne ocupăm aici, nu acesta este punctul de vedere al acestei direcții. Căci, cu toate păcatele ei mari, cultura de azi are și pentru teoreticienii acestei tendințe o calitate mare: ea a făcut posibilă apariția biopoliticeii, adică a științei care susține că centrul organizației vieții umane trebuie să-l formeze biologia!

Însă pe această porțiță s'a introdus în biologie tocmai ceea ce trebuia evitat, din punctul de vedere al doctrinei de mai sus, adică ideea, valoarea, cultura. Făcând din omul care poate gândi asupra „capitalului biologic uman“ judecătorul suprem al omenirii, am trecut de fapt dela o concepție fiziologică la una culturală. Problema centrală a biologiei nu mai este vieța acum, ci vieța dublată cu anumite idei și anume cu acelea cari judecă orice cultură prin prisma „capitalului biologic uman“. Ce însemnează însă aceasta, decât că ai alunecat pe nesimțite dincolo de biologie? Și discuțiile aici pot fi nesfârșite. Sunt

scriitori, cum este *Ross*, ca să luăm numai unul dintr'o sută, care spune că structurile sociale, sistemele de cultură nu vor fi sănătoase prin simplul fapt că indivizii ce le compun, reprezintă un „capital biologic uman“ excelent și viguros și că deci o cultură poate muri, elementul biologic fiind totuși în perfectă stare. Iar dacă pe de o parte, sănătatea biologică și cea culturală nu coincid în mod fatal, nu avem noi pe de altă parte o completă sănătate biologică la primitivi, fără a avea și o cultură și idei? Se pare deci că a fost o inovație stângace din partea biologilor, ideia de a confunda cultura cu fiziologia. Cea din urmă poate funcționa minunat fără a doua, iar cea dintâiu își are înălțările și scoborârile ei, care nu sunt legate de fluctuații paralele în latura biologică a omului. Să reținem totuși deocamdată numai contradicția: atunci când voiesc să facă din „capitalul biologic uman“ principiul ultim de conducere al neamurilor biologiei nu fac biologie ci ideologie culturală, adică lucrul al cărui autoritate supremă o contestă.

Dar nu este numai atât. Metafizica aceasta a „capitalului uman“ nu se contrazice numai atunci când vorbește în numele unei idei și pune totuși în centrul culturii viața fără idei. Ea se contrazice într'o formă și mai gravă atunci când, după ce primește nemărturisit ideia că un „capital biologic uman“ e în stare să formuleze un principiu, în speță acela de la baza „biopolitice“, neagă valoarea complexului cultural care singur a făcut posibilă apariția acestei noțiuni.

Să nu uităm că la baza „biopolitice“, cum se întitulează noua metafizică a sângeului, se află ideia de sfințenie a vieții umane pământești, iar în dosul acesteea, ideia valorii științei umane, idei cari sunt în centrul culturii moderne și care n'au reușit să-și facă drumul în lume, decât cu sacrificii enorme de viață și numai după ce principiile mari de libertate ale democrației de azi le-au asigurat desvoltarea în

voie. Biopolitica nu este nici ea, ca atâtea alte științe moderne, decât una din florile lucrului mai larg, mai cuprinzător, care se numește încrederea omului în el și dorința de a duce cât mai departe, printr'o libertate tot mai completă, ființa care a ieșit din maimuță și care după ce a ajuns să vorbească de biopolitică, speră să meargă tot mai departe și să realizeze și alte tot mai multe idei.

Pe noi oamenii de azi nu ne interesează „capitalul biologic uman” ca atare, ci numai forma de viață care știe să gândească și să scrie cu privire la capitalul biologic uman, precum și la toate problemele existenței moderne, de soluționarea cărora a atârnat și atârână chiar și soarta problemelor biopolitice. Ne interesează adică acel capital biologic uman, care apără știința, libertatea, cultura ca atare: *idealul uman în genere* și care s'a sacrificat și a murit chiar pentru biruința acestora. Dacă principiul capitalului biologic uman este o ideologie culturală, ea nu este singura și nici cea mai îndreptățită poate.

Intr'un articol de revistă, din 1914 *Roosevelt*, vorbind de eugenie, după ce îi aducea laudele pe care le merită, a spus: „Eugenia este un lucru excelent, dar numai dacă nu este dus atât de departe, încât să propovăduiască ideea că iubirea față de viață trebuie să covârșească orice alt lucru în mintea oamenilor”. Altfel spus, ideea capitalului biologic uman este ceva foarte bun atâta vreme cât își păstrează modest, alături de atâtea alte fețe ale vieții moderne, locul limitat pe care trebuie să-l aibă în complexul culturii noastre. Această idee, biologică în mică parte și culturală în majoritatea ei, trebuie să-și păstreze locul său în totul cultural din care a luat naștere. Atunci va servi; altfel va dispărea, ca atâtea alte mode și omenirea va păstra din ea, cum a păstrat din atâtea exagerări ale trecutului, ceea ce va cadra cu restul culturii.

În măsura în care însă, ideea capitalului biologic uman este și culturală, ea trebuie să se ferească de a voi să se pronunțe asupra culturii, altfel decât în colaborarea tuturor factorilor culturali și să renunțe la pretenția de a fi axa în jurul căreia se clădesc civilizațiile. La construirea acestei axe va putea, va trebui chiar să colaboreze și biologul. Aceasta este chiar una din cerințele culturii moderne, ca el să-i asigure condițiile unei mari sănătăți. Dar pentruca această condiție, presupunând chiar că ea ar fi singura fundamentală de care are cultura nevoie, să se poată realiza, mai trebuie o sumă de alte condiții, cum spuneam mai sus, pe care biologismul însă le disprețuiește, dovedind chiar prin aceasta unilateralitatea lui. Dealtfel, „Marea Sănătate“ este departe de a fi singurul substrat uman fundamental, de care are nevoie cultura modernă spre a se putea realiza. Așa fiind biologia nu ne poate da singur ~~tot~~ ~~binele~~ ~~de~~ ~~care~~ ~~avem~~ ~~nevoie~~.

În așteptare, ea poate face chiar rău sub forma în care este de obicei prezentată și deaceia am crezut necesar să ne ocupăm de ea aici, ca o ilustrare a exagerărilor la care ajung unele tendințe unilaterale.

Un prim rău, pe care-l poate face, este că în loc să ajute să ne refacem sistemul de cultură atât de sdruncinat de războiu, această idee, prin exagerările ei, îndreaptă privilegiile umane spre o latură a problemei, mărește până la hipertrofie această latură și prin aceasta îndepărtează ceasul armonizării sufletului.

Mai departe apoi, făcând dintr'o singură față a vieții umane centrul existenței de azi, ea împiedecă dezvoltarea celorlalte fețe, pe de o parte, iar pe de alta, face să se piardă din vedere unele probleme, ca acelea a elementului economic, social, etc., a căror rezolvare reclamă un interes și o muncă nu mai puțin stăruitoare, decât a capitalului biologic uman. Astăzi, când săbile abia băgate în teacă sunt gata să fie iară

scoase, omul trebuie să învețe tot atât de mult, cum zicea *Roosevelt*, să-și sacrifice fondul biologic, pe cât să și-l conserve.

Doctrina aceasta biologică, cu pretenție de filosofie generală a vieții, nu numai că nu este prezentată însă în așa fel, încât să ajute în modul cel mai cuminte la refacerea culturii, dar ea sapă bazele acestei culturi, sub motiv că o apără. Mai pretutindeni, apărătorii ei formează ultima falangă de luptători, în serviciul ideilor înlăturate de cultura modernă. Pornind dela ceva vag, cum spunea mai sus, se pot trage orice concluzii dorite. Plecând dela un capital biologic uman, în sine, care nu se prea știe ce este, acești savanți au ajuns la concluzia că el este mai curat în unele rase, dar mai ales în unele clase sociale, din care fac ei parte și a căror poziție înaltă tradițională este o probă suficientă pentru acești doctrinari, că au avut, ei și familiile lor, capitalul biologic uman cel mai valoros. Deci înlături cu democratismul și să restaurăm ideea de clasă, mai mult sau mai puțin fixă! Uită acești disprețuitori ai istoriei, că aceasta a fost laboratorul în care s'a dovedit că mijlocul cel mai bun de fructificare a valorilor individuale risipite în omenire este tocmai acest democratism condamnat. Dar desigur democratismul nu va da roadele ce poate să le dea, dacă în loc de a-l ajuta să se desăvârșească prin cultivarea idealismului complex care i-a dat naștere, vom răspândi în lume idei, cari să amputeze ființa umană de toate organele creatoare acumulate în mii de ani de lupte și de cari ne vom ocupa puțin în paragrafele următoare.

7. Animalul din noi a devenit om prin faptul că s'a ridicat complet în două labe, părăsind și ținuta mai mult sau mai puțin plecată a maimuțelor, liberându-și cu totul membrele anterioare, ele devenind mâni și putând astfel să desfășoare o activitate independentă de aceia a mersului. Însă activitatea aceasta nu a devenit muncă, nu a dat naștere cul-

turii decât datorită unui factor nou, care se dezvoltă concomitent și anume rațiunea. Măinile omului n'au devenit punctul de plecare al instrumentelor, al mașinilor, al civilizației, într'un cuvânt, decât în măsura în care mintea le-a ajutat, raționalizând haosul din jurul nostru.

Ce poveste minunată și dramatică, dealtfel, această dezvoltare a creierului! El s'a consolidat biologic în lumea animală numai cu încetul. Fiecare pas mai departe, făcut de o specie viețuitoare, în complexitate, atrăgea după sine necesitatea unui spațiu de timp mai îndelungat pentru ca noul născut să ajungă la maturitate. Cu cât un animal este mai ridicat pe treapta viețuitoarelor cu atât puii lui ajung mai greu la completa dezvoltare. Dar aceasta însemnează și că, cu cât animalul este mai sus pe scara zoologică, cu atât el se poate dezvolta mai ușor mai departe. Căci maturizarea târzie aduce cu sine o maleabilitate organică mai lungă, adică o posibilitate mai mare de schimbare, de adaptare de cât este cazul cu animalele care sunt adulte, deci incapabile de transformări mari, îndată după naștere.

Dintre toate elementele din care se compune animalul nici unul nu este poate atât de mult supus acestei legi, ca sistemul nervos. El fiind cârmuitorul vieții lui, trebuie să fie gata în momentul maturității să-și asume conducerea pentru care este destinat; iar conducerea cea mai bună, la un moment dat, o oferă, pentru animal, aceea care reprezintă experiența infinită a speciei. Sistemul nervos al animalelor, care trăiesc lumea fixă a naturii, este tradiționalist. El nu se mai schimbă cu nimic, nici nu se mai dezvoltă, din momentul intrării în funcțiune. El nu poate să-și creeze legături noi, nu se poate modifica decât până în acest minut fatal al preluării conducerii efective a vieții individului, adică atât numai cât durează copilăria și animalul este hrănit și condus de părinți.

Dintre toate animalele omul a fost cel mai privilegiat în această privință, el fiind cel mai complex și având copilăria cea mai lungă. La popoarele cele mai primitive, copilul este hrănit de mamă până la 3—5 ani, iar funcțiunile sexuale intră în activitate chiar și la barbari, numai între 10, 12 și 13 ani. Dacă lăsăm acum la o parte vieța sexuală și ne mărginim la restul activității umane, aceasta este într-o fază fericită de minoritate până la cinci ani, ceea ce însemnează că sistemul nervos al omului este maleabil tot acest spațiu de timp.

Rezultatele acestui fapt se cunosc. Puiul de om netrebuind să treacă imediat la altă hrană decât laptele mamei, n'a mai avut atât de timpuriu ca puii altor animale, nevoie de fălci puternice și acestea n'au mai reclamat atâta sânge. El a putut trece mai departe, mai sus, spre creier, care neavând nici o funcție vitală de împlinit încă, fiind deci maleabil, iar oasele craniului nesudate, a profitat de acest surplus de hrană, adică de sânge și a crescut. Incetul cu incetul gura proeminentă a maimuții și a omului primitiv s'a tras înapoi, iar fruntea cea teșită s'a bombat în afară. În decursul a mii și zeci de mii de ani, procesul acesta s'a încheiat în faptul morfologic pe care-l știm. Celulele nervoase ale omului se înmulțesc până la 3 ani și pot da prelungiri până ceva mai târziu. Aceasta este puțin, se va zice, dar este destul, pentruca omul să poată clădi pe această bază tot ce a produs.

Din acest moment al evoluției, tot ce se va face în direcția dezvoltării minții umane nu mai este o chestiune de biologie, ci de cultură. Capitalul biologic uman cu care lucrăm noi acesta este: creierul copilului de 5 ani, creier pe care-l găsim intact și perfect sănătos și la cel din urmă sălbatec. Dacă noi scoatem însă minuni culturale din el, să nu uităm că prin aceasta am ieșit din biologie, care până la vârsta de 5 ani a dat tot ce putea în această direcție. Tot

ce se clădește apoi aparține unui alt domeniu, care-și are legile și condițiile lui speciale de existență. Biologia ne oferă un material ce poate fi utilizat, dar utilizarea atârnă de adoptarea unui ideal, a unui punct de vedere, ce se găsește pe un alt plan decât cel biologic. Acesta-i planul unei lumi raționale, creată de om deasupra celei naturale.

Cultura s'a spus, pe drept, nu este decât natura străbătută de idei și organizată după un plan alcătuit de aceasta. Ea este natura raționalizată. Iar procesul acesta de raționalizare a lumii n'a fost mai puțin minunat și mai puțin dramatic decât acela de raționalizare al omului. Și nici mai puțin lung. Universul n'a fost catalogat și înregimentat în legi decât cu greu. El n'a apărut întâiu omului, decât ca obiect de hrană, ca loc de fugă și de adăpost, iar mai apoi ca locaș a mii de forțe voluntare, prietene sau dușmane. Toate aceste idei nu s'au corectat decât nespuse de încet și de greu unele cu altele, spre a se ajunge la concepția de natură a zilelor noastre, adică la acea concepție, în care rațiunea umană jalonează marile drumuri prin care haosul a mers și merge spre a ajunge la om, și pe care urmărindu-le și utilizându-le, acesta speră să-și îmbunătățească și să-și înalțe situația lui pe pământ.

Urmând „nebulnia lui eroică“, cum îi zicea *Giordano Bruno*, adică patima lui de a crea lucruri finite și de a se bucura de ele, într'o lume infinită și indiferentă, omul a ajuns în sfârșit să-și dea seama că forța care l-a susținut și condus în decursul epopeii lui lungi și minunate, a fost puterea din el, gândul lui. El și-a mai dat apoi seama că știința este instrumentul cel mai desăvârșit, pe care el l-a făurit în serviciul nebuniei lui divine. Ea înlătură temerile inutile, dă putere și ajută opera de creație într'o măsură necunoscută înainte.

E drept că ideea aceasta implică o oarecare știrbire a

aureolei cu care se încojura cunoștința altădată. Dintr'un absolut ea devine un instrument. Ce diferență de intensitate în schimb în felul ei de a se manifesta și de a se răspândi! Câtă diferență de vitalitate, în adevăr, dela știința contemplativă a preoților budiști, izolați în cercetările lor de toată masa poporului și de nevoile acestuia până la pasiunea cu care omenirea modernă apuseană așteaptă cu fiecare cută din sufletul ei rezultatele învățaților din laboratoare! Căci aceasta este soarta științei. Eșită din om ea nu poate trăi decât atâta vreme cât nu-l uită pe acesta. „Știința pură“ chiar, nu se desvoltă decât în țările în care spiritul de activitate, de creație domină; ea nefiind decât latura cea mai abstractă a acestei tendințe. Și pălește totdeauna, devine contemplație și vis mistic, adică încețază de a mai fi știință, acolo unde nu mai există legături, fie chiar depărtate, între ea și realizările practice ale omenirii. Așa că dacă știința de azi a devenit un simplu instrument, ea se poate consolă cu gândul că a fost recunoscută drept instrumentul cel mai indispensabil și mai general al creației umane.

Afară de aceasta, ce suprafață a câștigat știința, cum spuneam mai adineaori! Dacă existența ei, în forma cea mai desăvârșită ca știință pură, reclamă înțelegerea tuturor, sprijinul fiecăruia, câtă nevoie ca ea să fie răspândită în masa întregului popor! Națiunea care dorește să aibă în mijocul ei focare de știință, adică locuri din care să se răspândească instrumentul cel mai necesar operei de creație, de făurire a culturii, va trebui să fie o națiune iubitoare de știință. Iar pentru aceasta va trebui ca conducătorii aceluia popor să aibă grijă să dea posibilitate fiecărui individ să-și desvolte capitalul uman nervos, pe care-l are, dincolo de faza strict biologică, în spre cea rațională. Fiecare copil trebuie pus în situația să-și lungească cât mai mult copilăria adică perioada de viață, în care nu este obligat să-și asume răspunderea

existenței lui ; în felul acesta se face cu putință, ca maleabilitatea creerului să fie păstrată cât mai mult și astfel dintr'un animal, care lucrează numai în baza instinctelor, să devie omul care se conduce mai ales cu ajutorul rațiunii, adică al științei.

8 Dar creația implică ideea de organizație, ideea de așezare a forțelor omenești în felul cel mai favorabil activității creatoare. Lucrul acesta este ceva nou în scara biologică. Animalul propriu zis biologic trăiește izolat, sau în turmă în cazul cel mai bun și el nu cunoaște decât unele începuturi de organizație : fie în vederea atacului comun, ca în haitele de lupi, sau în scopul călătoriilor comune, ca în cazul unora din păsări. În orice caz, în toate aceste începuturi de organizații, precum și în organizația, perfectă în felul ei a castorilor, a albinelor, sau furnicelor, avem de a face numai cu o voință mai mult sau mai puțin fixă și instinctivă. Rolurile sunt determinate aici dela nașterea fiecărui individ în parte și fiecare facultate a lui se nădărează dela sine la locul ce-i este determinat de ereditate.

Pentru a trece dela această formă de organizație la aceea specific umană este nevoie să pășim dela activitatea instinctivă la cea rațională. Și aceasta însemnează, în primul rând, o prefacere adâncă în natura voinții, care din instinctivă devine și ea rațională, adică din ceva fix, odată pentru totdeauna, se transformă în ceva extrem de mobil.

Ceeace urmează este ușor de bănuț. Deasupra activității instinctive și a organizației corespunzătoare indisolubil legate de existența animalului ca atare, se va ridica o activitate și o organizație rațională. Acestea nu vor trăi, în cazul cel mai bun și dacă celelalte împrejurări nu se opun, decât atât cât vor dura formele speciale de voință rațională, care le servesc de substrat. Cultura se sprijină pe organizația aceasta cu mult mai complexă, dar cu mult mai șubredă, pe organizația din urmă. Istoria, dealtfel este plină de strigătul

de îndemn al năzuințelor umane și de vuietul prăbușirilor lor. Aceasta este și marea problemă a omenirii: creșterea și moartea culturilor, adică chestiunea consolidării și prăbușirii voinții umane.

De fapt, societatea umană nu ne este cunoscută altfel decât organizată. Nu există grup omenesc, oricât de primitiv, care să nu aibă o organizație rudimentară cel puțin. În privința aceasta deci, noi modernii nu putem avea nici o pretenție de a putea inova ceva. Discuție poate exista cel mult în ceea ce privește felul organizației omenesti. Și din acest punct de vedere, societatea modernă oferă, înadevăr, o originalitate de netăgăduit, originalitate în care stau speranțele cele mai mari ale omenirii de azi.

Societățile trecutului, cu unele excepții parțiale și acelea, cum a fost cazul comunităților elene, n'au cunoscut, în linii mari, decât un singur fel de organizație și anume pe acela al cărui centru de gravitate era în afară de grupul respectiv, considerat în totalitatea lui. Autoritatea în jurul căreia se grupa societatea de până acum a fost o putere supranaturală sau o putere imperială absolută, sau, în sfârșit, puterea unei clase restrânse de indivizi. Față de această autoritate, masa poporului reprezintă o putere mai mult sau mai puțin pasivă. Ea se grupa în jurul acestei autorități oarecum externe, fără a-i pune în discuție scopurile.

Lucrurile nici nu se puteau petrece altcum la început. Individul izolat era ceva prea mic, ca să poată ajunge dintr'odată din simplu animal ce a fost înainte, înregistrând pasiv Universul încunjurător, la stadiul în care avea să conceapă el acest Univers, după calapodul său. Primele încercări pe care le-a făcut în această direcție au fost în genere în tovarășia altora, în masă. Conștiința primitivă a fost, cum se spune astăzi, în mare parte colectivă. Omul, la început și-a dat seama de existența unei conștiințe mai ales atunci când era în tovă-

rășia semenilor săi, în adunările tribului, când se simțea dus oarecum, ca de o forță nevăzută, la acte pe care singur nu le-ar fi săvârșit. După unii autori, această conștiință colectivă a primitivilor este, dealtfel, ceea ce omul a și dumnezeit la început. Zeul, sau cum se numește: Totemul acestor primitivi, nu ar fi fost decât conștiința lor colectivă, proiectată în afară de ei, ca o putere autonomă, atotputernică și constrângătoare.

Indiferent însă, dacă, primim sau nu această explicație a originii ideii de divinitate, fapt este că față de eroii lor, de șefii lor, cari de multe ori se indentifică cu zeii, oamenii timpurilor trecute, aveau aceeași atitudine de supunere oarbă, de renunțare. Predecesorii noștrii se simțiau incapabili parcă să vadă în șefii lor simple individualități umane.

Individualitatea nu a existat pentru societățile vechi și de aceea omul mare era considerat de esență deosebită de masa muritoritorilor și ca atare reclamând adorația și supunerea completă a poporului. Incapabilă încă să gândească individual și nedescoperind persoana umană, societatea primitivă, atunci când era pusă în fața unui șef destoinic, nu-l putea considera decât ca zeu și deci cu puteri nelimitate. Absolutismul este forma fatală de guvenământ a grupurilor primitive, mentalitatea lor nici nu poate concepe alta. Iar societatea omenească a fost mii de ani organizată în coformitate cu acest principiu conducător și aceasta s'a păstrat pretutindeni unde împrejurări noi n'au venit să strice vechiul raport dintre cei mulți și cei puțini, ajutându-i pe cei dintâi să ajungă la o mai mare conștiință de sine.

În paragraful prim ne ocupasem de problema individualității umane și de aceea a evoluției prin care a trecut ideea de individualitate, începând din timpurile cele mai vechi până azi. Aici mai putem adăuga că istoria culturii poate fi considerată ca fiind, într'un sens, istoria ideii de individualitate. Pierdută în masa colectivă la început, aceasta s'a desprins foarte greu din

aceasta colectivitate și omul a reușit foarte încet să coboare *Ideea* de acolo de unde o proiectase el cu semenii lui, din zei, din totem, în el, în conștiința lui individuală. Au trebuit împrejurări nespuse de fericite, ca celea din Grecia, cum am arătat mai înainte, pentru ca în sânul poporului elen propriu-zis, să-și facă loc conștiința puterii și drepturilor individului. În general, societatea și organizația dinainte de vremurile moderne, n'au cunoscut noțiunea de individ, ci numai pe acelea de șef și de supuși.

Felul acesta de organizație s'a dovedit, prin urmările lui ca, nepractic. Organizațiile clădite pe acest principiu s'au viciat, deobicei, foarte repede și ruina completă n'a întârziat niciodată prea mult. Acest sistem avea două rele fundamentale. El nu cointeresa pe cei mulți la menținerea rezultatelor culturale câștigate și nu susținea în permanență susținerea celor puțini, ajunși odată sus. Cei de jos nu vedeau interesul cultural al colectivității, iar cei de sus uitau să se gândească la el, în mijlocul luxului oferit de situația lor privilegiată. Rezultatul a fost în totdeauna ofilirea ideii susținătoare a culturii respective și în urmă ruina acesteea din urmă, cu prăbușirea și a celor de sus și a celor de jos mai jos încă, spre animalitatea de unde ieșiseră cu toții.

Este incontestabil: sistemul de organizație al omenirii în vederea culturii, așa cum l'a cunoscut trecutul, n'a fost practic. Voința individuală era îndepărtată prea ușor, în acest sistem, dela menirea ei specific umană, adică aceea de a raționaliza natura, de a clădi o cultură. Ea nu-ți da nici un motiv permanent de a fi devotat interesului superior al comunității, când te găseai jos pe scara socială, sau de a fi chiar eroinic în serviciul acestui interes, când te găseai în vârful piramidei sociale. Omenirea avea nevoie să caute ceva mai bun.

Acest lucru mai bun a fost organizația democratică a

societății. Sistemul dela baza ei este vechiu. El a crescut cu încetul în decursul vremurilor, s'a realizat în parte în lumea greco-romană și-și face acum, de 400 de ani, drumul biruitor în lume. Țările din fruntea progresului modern sunt cele cu o organizație democratică a societății. Și este ușor de găsit cauza acestei stări. Sistemul democratic este singurul fel de organizație, care ține în permanență voința îndreptată spre progres. Prin dreptul ce se dă fiecăruia de a ajunge sus, se menține pe de o parte viu spiritul de întrecere și de luptă în fiecare individ, dar se și imprimă, pe de altă parte în conștiința fiecăruia spiritul comunității și al nevoilor ei, ieșite din presiunea tuturor asupra fiecăruia.

Alte sisteme de organizație au putut avea eroi și sfinți în mijlocul lor și aceștia au putut contribui în proporții foarte mari la culturile respective; însă alături de acești câțiva șefi a fost totdeauna o masă amorfă și fără voință culturală. În sistemul de organizație al timpurilor moderne avem poate ceva mai modest, dar general de răspândit și anume: personalitatea umană, înțelegând prin aceasta individul, care formează un tot complet, autonom prin echilibrul forțelor din el, dar legat de toți membrii grupului prin aspirația rațională a voinții lui fundamentale.

Totul ne face să credem că viitorul și în cazul acesta, un viitor nespus de lung, e al acelor neamuri, cari vor avea fericirea să vadă răspândindu-se cât mai mult în mijlocul lor personalitățile și dispărând dictatorii de tot felul, precum și turmele pe care se pot rezema aceștia. Dar pentru a ajunge aici trebuie o muncă neîntreruptă în vederea realizării condițiilor fizico-economice și sociale prin cari lucrul acesta este cu putință. Și odată lucrul făcut, cum este în genere cazul la noi acum, trebuie să vină opera cea mare de educație, care să ajute generație după generație să realizeze tot mai mult personalitățile cele puternice și libere, de care are

nevoie organizația democratică și numai mulțumită ei se va putea clădi o cultură durabilă românească.

9. Orice cultură are un crez, o idee îmbrăcată în sentiment, care o susține. Acesta este idealul central al societății respective. Atâta vreme cât idealul este viu în sufletul grupului, sistemul cultural corăspunzător se întărește și el; când primul slăbește, se clatină și în sfârșit cade și al doilea. Iar în această direcție, ca în toate chestiunile vitale ale omnirii, istoria este implacabilă, ea nu poate fi păcălită. Aparențele de credință nu înșală și nici credința care vine din afară, prin ordonanțe și prescripții emanate dela vre'o autoritate oarecare. Formalismul la care duc împrejurări ca cele menționate în urmă poate da impresia, e drept, că crezul cel vechiu este neatins; rezultatele culturale anemice obținute prin ajutorul lui dovedesc îndeajuns însă, că în dosul pompei externe stă ascuns un cadavru. Greșala cea mare a dogmaticilor a fost și este aceea de a-și închipui că idealul este suprapus vieții reale, independent oarecum de aceasta și că el poate fi păstrat oricare ar fi schimbările suferite de ea, adică de realitate. De fapt, însă el nu este decât potențarea felului de viață zilnică dintr'o epocă dată. Când aceasta s'a schimbat, conflictul dintre ea și ideal își face loc și învinsul este totdeauna cel din urmă.

De sigur că interesul unei culturi reclamă ca atâta vreme cât credințele vechi mai trăiesc, ele să fie cinstitute. Ele trebuiesc cinstitute chiar și după moartea lor, căci fiecare din aceste credințe este un semn al năzuinței umane, pe care nu o poți disprețui într'un loc, fără a o înjosi și în tine.

Dar experiențele trecutului ne mai învață, că dacă o societate nu poate trăi fără un crez oarecare, ea nu-și alege totdeauna, atunci când unul din acestea a murit, pe acela care ar putea să-i facă cel mai mare bine. Starea de slăbire în care se găsește de obicei o comunitate, când trece prin

astfel de crize, o împiedecă adeseori de a alege idealul cel mai viril și deci mai întăritor. De aceea, în materie socială și culturală, în tocmai ca și-n materie de sănătate fizică, metoda cea mai bună este cea preventivă, adică să nu lăsăm societatea să ajungă în starea când nu mai poate face o alegere bună. Organele trebuiesc ținute mereu în stare de funcționare maximă, iar lucrul acesta este posibil mai ușor în domeniul social, unde avem, în mod natural, o întinerire permanentă a cadrelor. Tot ce trebuie să facem, e să nu lăsăm nevoia de ideal fără întrebuintare și aceasta o putem face, dând neîncetat, atunci când vechile creduri slăbesc, noi motive de a crede în ele, sau dacă aceasta nu se mai poate, alte credințe mai în armonie cu împrejurările vremii.

E drept că lucrul acesta n'a fost totdeauna cu puțință. Grecii cei vechi nu l'au putut face, cu toate că aveau pentru aceasta un punct de plecare mai solid decât oricare popor din trecut. Grecii anume aveau în centrul idealului lor ideea de om și cultura lor, cea mai artistică din câte au existat vreodată, avea drept năzintă supremă fumul, considerat ca o armonie supremă a tot ce este uman. Poporul acesta minunat a găsit mijlocul să înglobeze până și loviturile cele mai grele ale soartei, chiar moartea, în sistemul lui de ideal. Drama din epoca de glorie a Elenilor, era fiorul biruinții supreme, pe care o simțea acest popor, activ în esența lui, când punea față în față culmile atinse de năzuințele umane și prăpastia fără fund a nimicului existenței omenești. Greul ieșea biruitor, zice *Nietzsche* și din fața acestei opoziții, una din cele mai crude cu puțință, grație încântării pe care o simțea el în fața artei cu care ea era concepută. Prin dramă, adică prin artă, el a trecut și punctul cel mai negru al existenței umane. Existența culturii era legată deci de aceea a omenirii chiar, și ai fi putut crede că prin aceasta și-a asigurat o veșnicie egală cu a acesteea din urmă.

Și totuș, cultura grecească a căzut! Ceeace trebuie să reținem însă este că n'a căzut pentru că s'a legat idealul de realitate, ci pentrucă nu l'a înfipt destul în ea. Poporul grec, care a crezut, cum știm, în lumea fizică dată, n'a apreciat cum trebuie latura ei concretă, experimentală, nefiind nevoit să lucreze prea mult cu ea. Și deși el a iubit lumea socială, cetatea lui, n'a putut apăra însă această lume colectivă de relele cari au decurs din existența sclaviei. Iar rezultatul ultim a fost că, în cele din urmă, el a fugit tot mai mult de latura concretă a lumii fizice, îndreptându-se spre sferile externe, îndepărtate și abstracte ale acesteea, după cum a fugit și de ordinea socială comună, ducându-și noțiunea de *Bine* tot mai mult în aceeaș regiune transcendentă, unde fusese așezat și *Adevărul*. *Frumosul*, idealul în ceeace el are mai viu, n'a putut decât să urmeze drumul luat de spiritul grecesc în totalitatea lui, până ce va ajunge, la *Plotin*, să se confunde cu contemplația absolutului.

Cât de diferite sunt împrejurările în care trăim noi astăzi și cât de superioare aceloră trăite de greci! Omul a fost reabilitat, după sute de ani de discredit aruncat asupra lui de concepția teologică medievală și din acest punct de vedere el este aproape egalul vechiului elen. În schimb, el trăiește într'o atmosferă fizică și socială cu mult mai largă. Din punct de vedere fizic, simțul profund pentru tot ce este concret, cu care este dotat omul modern, i-a deschis un câmp de activitate aproape infinit. Dinamismul vieții lui găsește aici un loc tot mai mare pentru desfășurarea forțelor de care dispune și nimic nu este mai opus multilateralității omului modern, decât tendința cunoscută de Greci dela *Platon* — cu excepția parțială a lui *Aristotel* — de a face din contemplație preocuparea suverană a individului. În domeniul social apoi, activitatea este neînfrănată și înviorată mereu, cum am văzut mai înainte, de presiunea reciprocă exercitată de totalitatea indivi-

zilor, grație democratismului complet al vieții moderne. Individul nu poate fi înclinat aici să proiecteze visările lui, idealul lui dominant, dincolo de sfera realului în care trăiește. Totalitatea activității lui, precum și controlul semenilor, îl obligă neîncetat să-și lege visurile de viața trăită.

Aceasta nu însemnează de loc că viața trebuie, în mod fatal, să sfârșească, datorită acestei tendințe, prin a fi privată de ideal și redusă la activitatea zilnică. Cine ar susține așa ceva ar da probă că nu și-a dat destul seama că orice ideal, chiar cel mai transcendent, este legat de felul de a fi al omului zilnic, adică de activitatea sau neactivitatea în care este ținut. A fi activ nu înseamnă în mod necesar că nu poți avea și ideale, după cum nici neactivitatea nu înseamnă idealism desfăcut de viață. În fiecare caz avem ideale legate de viață, însă idealele unui fel corespunzător de viață.

Ceeace implică în mod sigur însă, existența unei societăți active, este faptul că idealismul nu va fi niciodată făcut din mucavă văpsită și aurită. Idealismul ei, dacă va exista, vă fi viu, ceva trăit. O astfel de societate nu se îmbată cu formule și atunci când un ideal nu o mai mulțumește începe să clădească altul alături, din vreme, înainte ca cel vechiu să se prăbușească. Omul activ găsește mereu ceva demn de iubit și dumnezeit în jurul lui și cu cât este mai larg și mai complex mediul în care se mișcă, cu atât mai nesfârșite sunt posibilitățile lui de încântare.

Și dacă omul de rând nu vede tot ce este în jurul lui și în el, e datoria celor luminați să-l facă, să vadă acele lucruri. Sufletul unui om, proptit de toți semenii lui și trăind în inima și în nevoile realității pământenești, este o comoră încă neexploată de idealism și el este un izvor nesecat de activitate. Când un ideal se clatină, să înălțăm altul mai de jos, din adâncurile mai mari ale sufletului acesta modern, care se întinde și adâncește și el în fiecare zi. Căci să nu

- uităm că dacă noi am ajuns la ideea că credințele cele mai sfinte îmbătrânesc ca tot ce este omenesc, noi am ajuns și la concluzia că ceva rămâne totuș veșnic tânăr și anume nevoia adâncă a sufletului de a sfinți lucruri, de a clădi ideale și tot ce avem mai bun de făcut este să oferim acestei năzuinți un material potrivit cu adevărurile dominante la un moment dat. Cine procedează altfel, ucide nu numai idealul pe care-l apără, ci înăbușe pentru mult timp și puterea vie a credinții din om.

Dacă unele drumuri se închid, câte altele nu apar acum înaintea dorului nostru de a crede! După o mie și mai bine de ani de indiferență față de natură, oamenii au început să-i descopere frumusețile și să se entuziasmeze în fața ei. După tot atâta vreme de internaționalism, omul și-a regăsit locul lui într'un neam și o țară anumită. După ce sute și sute de ani, în conciliile înțelepților lui, bărbatul s'a întrebat, cu gravitate, dacă femeia are suflet, el a descoperit romantismul iubirii față de ea. Dumnezeuirea copilului este deasemenea o idee modernă. Propagatoarea ideii că secolul nostru, al XX-lea, va fi „Secolul copilului“, adică secolul în care centrul preocupărilor noastre va fi grija de generația următoare, a găsit chiar un răspuns unui glumeț de prost gust, cum îl numește ea, care spunea: „De ce atâta vorbă și grijă pentru generația de mâine, care n'a făcut nimic pentru noi?“ „Nu, i-a răspuns *Ellen Key*, urmașii au făcut mult pentru predecesorii lor, prin faptul că le-au deschis, dincolo de sfortărea lor zilnică, orizontul nesfârșit al viitorului“.

- Dealtfel observați că nu ne-am oprit decât la latura internă, nematerială a idealului modern. De fapt nu mai puțin numeroase sunt motivele de înălțare oferite de latura materială a culturii moderne. Creația aici are drumuri infinite și motive de eroism fără pereche, fără să mai pomnim de sentimentul acesta de creație chiar, de încredere în forțele umane, el singur putând umplea vieța cuiva.

Posibilitățile de ideal sunt, e incontestabil, mai mari ca oricând. Omul este mai departe, de cum a fost oricând în trecut, de a redeveni o brută. Cu o singură condiție totuși: să nu închidem, de dragul idealului, drumul pe care se ridică noile ideale și să voim să permanentizăm utilizarea celor vechi! Să nu ne atingem de cele vechi, dar să nu uităm că acestea au luat naștere în condiții în care nu se mai găsește omul de astăzi. Să le lăsăm să trăiască, să le venerăm. Inșă să îngrijim cu stăruință de cele noi. Tradiționalismul religios al bigotului popor rusesc, nu l'a împiedecat de a ucide o jumătate de milion de cărturari, aruncând astfel țara lui cu mulți ani înapoi. Să luăm lecție și cu tot respectul și dragostea față de orice ideal al trecutului, să cultivăm în popor cu patimă idealele care-l vor opri să ridice mâna împotriva operelor civilizației și culturii de azi, opere cari asigură locul lui în complexul existenței. Să dăm celor mulți, pe lângă ideile raționale și voința ordonată, reclamate de realismul și democratismul modern și dragostea față de ideile postulate de cultura modernă. Să-i învățăm să iubească știința, binele, arta, neamul lor și omenirea, realizările trecutului și năzuințele viitorului, iar mai presus de toate, să-i deprindem să cinstească oriunde o vor găsi, minunea cea mai mare din toate, adică creația omenească. Numai în felul acesta vom asigura o vicață cât mai lungă culturii noastre, adică completând, alături de „marea sănătate“, substratul uman de care are nevoie cultura zilelor noastre spre a deveni o realitate durabilă.

III. Conducerea culturii moderne

10. Cine va contestă vreodată rolul educativ de primul rang, pe care l-au jucat mănăstirile în evul mediu apusean și cu toate acestea ele au fost înlocuite în timpurile noastre luându-le locul Universitățile. Popoarele cari ar voi să facă și azi din mănăstiri centrul de răspândire al vieții spirituale n'ar

- avea mari sorți de izbândă la întrecerea generală. Cum înținea cea mare în această problemă este să vezi la timp direcția în care s'a aplecat axa culturii și să-ți muți cortul într'acolo. Iar astăzi, este incontestabil, cartierul general al vieții sufletești al popoarelor îl formează universitățile.

Dar instituțiile publice de educație superioară n'au luat și nu trebuie să ia numai locul unor focare de cultură ca mănăstirile. Ele au înlocuit și tind să devină adevăratele conducătoare și ale vechilor societăți particulare de cultură. Acestea iau naștere atunci când un popor dat nu este gata pentru activitatea universitară, adică pentru studiul deschis și direct al problemelor. Intr'un loc ele prepară terenul, cultivând disciplina fizică, cum au fost „Socolii“ Cehoslovacilor. În altă parte, ținând treaz simțul național, prin răspândirea literaturii, prin serbări comune, în care entuziasmul pentru patrimoniul comun este operă mult defensivă dar nespuse de utilă, înlocuind munca de cercetare și construcție a instituțiilor universitare din țările libere. Acesta a fost, de exemplu, cazul minunatei societăți ardelenice „Astra“. Aiurea, acolo unde un început de viață de stat făcea posibil și un început de învățământ superior, cum s'a întâmplat în Moldova cu Academia Mihăileană și în Muntenia cu Școala dela Sf. Sava, iar mai târziu, când împrejurările au fost mai favorabile prin înființarea chiar a Universităților din București și Iași, dar unde totuși, date fiind legăturile internaționale, nu se putea pune problema integrală a neamului, apar societăți active, rodnice mai ales de agitație, cum a fost vestita noastră Ligă Culturală. În țările, în sfârșit, în cari libertatea este completă și toate problemele culturale se pot discuta în voie în marile instituții publice de educație și cercetare, societățile culturale își iau misiunea de a duce la capăt, câte o parte din punctele programului vast al culturii naționale, cum este mișcarea cercetașilor din Anglia și America.

Nici o societate însă, într'o astfel de țară, nu mai poate îndeplini rolul complex de călăuzitoare a conștiinței publice: această sarcină îi revine Universității. Numai ea împlinește cele două condiții esențiale pentru a putea fi la înălțimea situației: e organul public, controlat de cetățeni, cel mai înalt institut de educație și cercetare și în al doilea rând, în sânul ei sunt întruniți reprezentanții specialiști ai tuturor ramurilor vieții naționale.

Universitatea singură și mai bine de cât oricare altă instituție de cultură, are, într'un stat liber și democratic, puțința de a fi îndrumătoarea spirituală a neamului. Dar pentru a-și putea mai bine îndeplini funcțiunea ei înaltă, ea trebuie să păsească hotărât și afară de zidurile ei, cum au făcut mai ales Universitățile engleze și americane. Ea este și trebuie să fie, prin mișcarea de extensiune universitară, marea agent de răspândire a culturii în cuprinsul unui popor. Cunoscând, ca nici o altă instituție, situația spirituală a momentului, cercetând cu mijloacele de care numai ea dispune situația țării respective, Universitația are menirea să devină ceva analog cu marea casă de regulare de conturi internaționale din Londra, un fel de „Clearing house“ a culturii naționale.¹

¹) Un coleg, dela Universitatea din Iași, a scris undeva, vorbind de primul buletin al nostru, că profesorii ar face mai bine să-și vadă de catedre și de organizația muncii universitare. Noi socotim că observația aceasta nu a avut loc decât din cauză că colegul în discuție este tânăr și nu cunoaște vieța noastră universitară. Căci dacă ar fi cunoscut-o, ar fi știut că: 1) mulți profesori universitari au făcut și altceva decât știință la noi în țară și anume politică, ceea ce nu i-a împiedecat, de a fi apărați ca intelectuali providențiali, de chiar colegul care ne acuză pe noi, cu toate că după omila noastră părere opera de extensiune universitară este mai apropiată de catedră decât propaganda electorală; 2) tânărul nostru coleg, dacă, apoi, ar fi cunoscut mai bine Universitățile noastre, ar fi văzut că cea din Cluj, este una din cele mai active și în care munca se organizează mai stăruitor, dovedindu-se astfel încăodată adevărul unei zicătoare populare străine că: „Timp liber nu are decât acela care lucrează“. Anuarele și publicațiile, precum și regularitatea cursurilor sunt dovezi la îndemâra oricui, dacă vrea să fie drept și obiectiv, așa cum ne așteptăm dela un coleg.

În sânul Universității și în special al Extensiunii Universitare toți specialiștii ei au menirea și datoria să-și spună cuvântul, iar prin controlul și țărmuririle lor să fixeze neîncetat situația culturală a zilei, să vadă care e neștiința și inerția cari trebuie să fie înlăturate și care este știința ce trebuie la un moment dat răspândită. Universitatea și Extensiunea Universitară sunt singurele instituții cari, repetăm, într'un Stat liber și democrat, reprezintă la un loc *toate* ramurile vieții și trebuie să aibă cuvântul *tuturor* specialiștilor țării. Ea singură reprezintă, intelectual, mai bine țara.

Gândirea este autonomă, Universitatea deasemenea. Cine zice autonomă, zice în acelaș timp însă și neutră, adică liberă de preocupările mărunte de partid, de confesiune, de vasalitate personală și admite, în cazul de operă de extensiune universitară, o singură limitare: interesul momentan al neamului. Nicăiri deci ca în opera de extensiune universitară, adevăratul specialist nu poate intra cu fruntea mai sus și cu conștiința că lucrând în ea, el rămâne întreg al lui. Toată grija lui trebuie să fie numai să apere această autonomie, care este scutită de extravagante prin însăș calitatea de profesor universitar, adică de membru al unei instituții, în care nu se poate intra fără anume dovezi de preparare și cumpăneală în gândire.

În ceea ce privește apoi cealaltă latură a problemei, interesul momentan al neamului, Extensiunea universitară care trebuie să devină o mișcare generală a Universităților noastre, poate și trebuie să ajungă la o federalizare a ei, având în comitetul central totdeauna, ca președinte, pe ministrul instrucțiunii publice sau al artelor, în funcțiune; miniștrii plecați dela guvern rămânând de drept în sânul acestui comitet, spre a se asigura mai mult opera de continuitate. În felul acesta se va înlătura odată pentru totdeauna anarhia, care domnește astăzi în opera de organizare a răspândirii

culturii și în capul ei, în măsura în care o susține neamul cu banii lui, vor fi înfățișat puși aceia și acea instituție, cari, prin stadiul de dezvoltare la care am ajuns, au dreptul și datoria să împlinească rolul acesta.

Dar ieșirea Universității în afară de zidurile ei trebuie să fie completată și în altfel. Ea nu poate rămâne un cap fără trup. Opera de Extensiune Universitară trebuie legată cu aceea de extensiune a liceului și a școlii primare.

Fiecare din aceste instituții trebuie să devină, în sfera lor, ceea ce Universitatea este pentru țară și regiunea întreagă. Legătura între opera întreprinsă de cele trei grade ale învățământului rămâne a fi studiată și întocmită cum este mai bine. Dar ea trebuie făcută și profesorii de liceu, adică studenții de azi ai Universităților și profesorii de școli primare, adică elevii foștilor noștri studenți, sunt chemați să lucreze vieța întreagă împreună în această operă culturală. Nimeni de altfel n'ar putea avea legături mai ușoare de întreținut și mai rodnice decât aceia cari s'au cunoscut și s'au legat, cum trebuie să se cunoască și să se lege profesorul cu studentul și profesorul și elevul normalist.

Intr'un loc *Hebbel* zice că: „farmecul principal al copilăriei constă în aceea că totul, până la animalele din jurul casei, se arată prietenos și binevoitor cu ea și din aceasta isvorește un sentiment de siguranță, care cu primii pași făcuți în lumea dușmană dinafară se retrage și dispare“. Ei bine, profesorul universitar și cel dela școala normală, ca orice profesor de altfel, trebuie să caute să prelungească, pe cât se poate, atmosfera aceea de siguranță de care vorbește scriitorul german în amintirile lui din copilărie. Profesorul trebuie să facă pe cei tinerii să simtă că el este ceva mai mult decât un specialist, că el este anume individul și mai mult încă, prin corporația din care face parte, azilul ultim al gândirii teoretice și practice, locul din care emană cu căldură grija

de a întocmi și pentru anii lui de mai târziu, atmosfera cea mai prielnică lui, ca cetățean și neamului întreg. Studenții și elevii noștrii trebuie să ducă cu ei în lume, în posturile pe cari le vor împlini, ca oameni cu răspundere proprie, gândul și sentimentul că undeva, acolo, la Universitate, la școala normală, la liceu, în opera de extensiune culturală a acestora, ei vor găsi oricând cuibul cald, ideal și activ al operei de propagandă culturală și sunt sigur că atunci când va fi așa cultura va crește și școala în totalitatea ei se va bucura de cinstea pe care trebuie să o aibă într'o țară ce vrea să meargă înainte. Legându-ne astfel de viață, ea nu ne va uita. Noi, cei cari începem să îmbătrânim, vom fi dat astfel studenților și elevilor noștrii dovada că știm totuș să mergem înaintea tinerilor, atunci când este vorba să clădim ceva mare și frumos, salvând astfel cultura dela anarhie, asigurând experienței și vârstei locul pe care le merită. Mergând cu timpul și numai așa, timpul ne va păstra și cinști.

Un cuvânt acum de încheiere pentru studenți. Măine veți fi cu toții la locul de conducere, departe de noi. Să nu ne uitați însă. Noi profesorii, individual, putem greși; nu uitați însă, că luați în masă, ca corporație universitară și extrauniversitară, noi suntem astăzi și trebuie să fim cea mai mare speranță a neamului, în împrejurările pe care le trăim. În ceasul în care voi ne veți uita și nu veți mai fi alături de noi și în ceasul în care cu voi ne vor uita locuitorii acestei țări, aceasta va fi înlăturat din sufletul ei, propria-i conștiință, locul de conducere luându-l atunci fărămiturile de conștiință și patimile neordonate ale fiecăruia; iar atunci va fi rău nu numai de universitate, ci și de voi toți și de țara întreagă.

Bibl. Univ. Cluj
Br. _____ 13 _____

Sibiu
- 041

CUPRINSUL.

Premisele umane ale culturii moderne.

	Pag.
<i>I. Caracterele generale ale culturii moderne</i>	7
1. Distincții calitative și cantitative între culturi.	
2. Lipsurile sistemelor calitative și foloasele celor cantitative.	
3. Dinamismul culturii moderne.	
4. Multilateralitatea culturii moderne.	
<i>II. Omul și cultura modernă</i>	26
5. Omul modern și „Marea Sănătate“.	
6. „Marea Sănătate“ o noțiune culturală, nu biologică.	
7. Gândirea rațională.	
8. Voința în democrație.	
9. Idealul dinamic.	
<i>III. Conducerea culturii moderne</i>	51
10. Rolul Universităților în zilele și în țările noastre.	

